

УДК 342.951

СТЕЛЬМАХ Д.А., спеціаліст Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1050-1670>

ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКИМ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИМ КАМΠΑНИЯМ: ДОСВІД ЄС

DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2\(53\).334162](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2(53).334162)

Анотація. У статті розглянуто європейський досвід протидії російським дезінформаційним кампаніям. Висвітлюються особливості здійснення інформаційної війни з боку РФ. Розкривається зміст російської стратегії створення гібридних загроз. Відзначається наступальний характер інформаційної кампанії РФ проти європейських держав, яка ґрунтується на наявному різноманітті вже відпрацьованих і успішних тактик. Наведено приклади проведення дезінформаційних кампаній РФ в ЄС. Аналізуються заходи, які вживає ЄС для протидії інформаційним операціям РФ. Звертається увага на ухвалення Європарламентом у 2024 році кількох резолюцій з питань ефективної протидії загроз й викликів з боку РФ. Констатовано, що не достатньо вирішеним є питання протидії використанню Кремлем штучного інтелекту для поширення дезінформації за допомогою новинних сайтів, створених в Росії. Зроблено висновок, що важливими складовими фундаменту інформаційної безпеки мають стати медіаграмотність населення, а також формування освітніх ресурсів для протидії дезінформації.

Ключові слова: дезінформація, ЄС, протидія, пропаганда, кампанія, мас-медіа, інформаційна безпека, інформаційні загрози.

Summary. The article examines the European experience of countering Russian disinformation campaigns. It highlights the specifics of information warfare on the part of the Russian Federation. It reveals the content of the strategy for creating hybrid threats. The offensive nature of the Russian Federation's information campaign against European states is noted, based on the existing variety of already proven and successful tactics. Examples of Russian disinformation campaigns in the EU are given. The measures taken by the EU to counter Russian information operations are analyzed. Attention is drawn to the adoption by the European Parliament in 2024 of several resolutions on effective counteraction to threats and challenges from the Russian Federation. It is noted that the issue of countering the Kremlin's use of artificial intelligence to spread disinformation through news sites created in Russia has not been sufficiently resolved. It was concluded that important components of the foundation of information security should be media literacy of the population, as well as the formation of educational resources to counter disinformation.

Keywords: disinformation, EU, counteraction, propaganda, campaign, mass media, information security, information threats.

Постановка проблеми. Інформаційна війна стала новим викликом у XXI столітті для багатьох країн. Прояви цієї війни свідчать про суттєві зміни в характері міжнародної безпеки і появу нових технологій для введення гібридних війн [1].

Загроза російської дезінформації стає дедалі більш актуальною для всіх європейських країн. Агресивного інформаційно-психологічного впливу зазнає не тільки українське суспільство, громадяни країн пострадянського простору, а й, не в останню чергу, населення країн ЄС. План дій ЄС проти дезінформації, прийнятий у 2018 році, офіційно називає Росію головним джерелом загроз. Повномасштабна збройна агресія РФ актуалізувала для європейських держав питання протидії дезінформації в умовах

спрямування Росією максимальних зусиль і ресурсів для дискредитації єдності й демократії, а також підтримки України у світі [2]. ЄС розцінює поточні російські дезінформаційні кампанії як такі, що мають ознаки “безпрецедентного масштабу”, а боротьба з ними є “довгостроковим викликом для європейських демократій і суспільств” [3]. Отже, дезінформація стала невід’ємною складовою інформаційної війни Росії не тільки проти України, а й проти інших країн ЄС. Тому дослідження досвіду цих країн з протидії російській дезінформації є важливим і актуальним.

Результати аналізу наукових публікацій.

Проблемні питання протидії поширенню російської пропаганди та дезінформації досліджували у своїх працях такі вчені, як: В. Гурковський [4], С.Драбюк[5], І. Корж [6], І. Кост [7], А. Марущак [8], О. Мережко [9], О. Панченко [10], О. Холод, В. Торічний, Т. Ткачук [11] та інші.

Боротьба в інформаційних війнах досліджувалася у роботах В. Брижка, М. Швеця, В. Цимбалюка [12], Г. Почепцова [13].

У 2024 році О. Каракуц підготовлено аналітичне дослідження на тему “Російські дезінформаційні кампанії в Європі” [2].

Значний внесок у дослідження пропаганди і дезінформації зробили зарубіжні вчені, серед яких доцільно виділити П. Померанца, Р. Левіна, Б.Мерфі. Певним орієнтиром для дослідження аналізу, структури та функцій пропаганди стала наукова робота “Пропаганда та переконання”, яку підготували Г. Джоветт та В. О’Донелл [14].

Водночас сучасний досвід ЄС у частині протидії дезінформаційним російським кампаніям залишається недостатньо дослідженим. Крім цього, заходи протидії цьому негативному явищу потребують подальшого вдосконалення.

Метою статті є аналіз досвіду ЄС з протидії російським дезінформаційним кампаніям для розробки відповідних профілактичних заходів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Під дезінформацією прийнято розуміти: 1) спотворену, свідомо неправдиву, провокаційно-тенденційну інформацію, поширену як правдива з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів тощо; 2) процес поширення у ЗМІ чи у інший спосіб викривлених або свідомо неправдивих відомостей[15]. Іншими словами, дезінформація розуміється як процес і результат. На думку іноземних експертів, дезінформація – це повідомлення, які навмисно маніпулюють реальністю та фактами з метою завдати шкоди або отримати фінансовий прибуток або сфабрикований чи навмисно змінений аудіо/візуальний контент або спеціально створені конспіраційні теорії чи чутки [16].

Від дезінформації слід відрізнити пропаганду, зміст якої охоплює певну форму комунікації, яка виражається у поширенні фактів, аргументів, чуток та інших відомостей з метою впливу на стан суспільної думки чи громадської позиції та її формування (переформування) в інтересах того, хто здійснює зазначену пропаганду [6, с.16]. У широкому розумінні пропаганда означає поширення соціально-політичних, природно-наукових та інших знань з метою їх втілення у суспільну свідомість [6, с.16; 17].

Сучасна російська пропаганда зосереджена, насамперед, на дезінформаційних кампаніях, а її методи не включають пропаганду певного світогляду, ідеології чи способу життя, а, скоріше, релятивізацію та фрагментацію інформації, щоб зруйнувати підстави раціонального сприйняття будь-якої інформації та зруйнувати фундамент соціальної довіри в країнах ЄС [1]. Як ми бачимо, російські інформаційні кампанії поєднують методи дезінформації і фрагментації інформації.

Але специфікою інформаційної війни з боку РФ є потужний інформаційно-психологічний вплив, спрямований на народи, окремі соціальні групи, окремих осіб з

метою зміни їх морально-етичних норм та цінностей, національної та релігійної самосвідомості, політичної орієнтації, а також їх відношення до конкретних фактів, подій, тощо. Російська військова доктрина розглядає інформаційну війну як “постійну війну в умовах миру” [1].

На практиці дезінформація складає основу стратегії створення гібридних загроз. Наявність такої стратегії підтверджують результати журналістських розслідувань, згідно з якими МЗС РФ у квітні 2023 р. розробило секретний додаток до Концепції зовнішньої політики РФ. Відповідно до нього російська сторона закликає до реалізації “наступальної інформаційної кампанії” та інших заходів, що охоплюють військово-політичну, торговельно-економічну, інформаційно-психологічну сфери проти “коаліції недружніх країн” з метою пошуку вразливих місць зовнішньої та внутрішньої політики “опонентів Росії” та їх ослаблення [18].

За останні роки з’явилося багато ґрунтовних розслідувань, що детально вивчають ідеологічну та концептуальну основу російського підходу до інформаційної війни, а також детально описують оперативні заходи, що використовуються Кремлем. Відповідно до прийнятого ЄС Плану дій проти дезінформації (Action Plan against Disinformation) дезінформація здійснювана Російською Федерацією представляє найбільшу загрозу для ЄС [1].

Такий висновок не позбавлений підстав, адже Росія, по-перше, має достатні ресурси та інший масштаб порівняно з іншими країнами, а, по-друге, дезінформація РФ має системний і скоординований характер з комбінованим застосуванням різних інструментів, широкої мережі агентів впливу в ЄС, через яку здійснюють фінансування для поширення пропаганди [1].

З цього приводу О. Полегкий відзначає кілька важливих елементів в стратегії РФ у провадженні інформаційної війни. По-перше, підхід Росії до інформаційної боротьби є цілісним (комплексний підхід) й таким, що поєднує цифрово-технологічні та когнітивно-психологічні атаки, які мають на меті не тільки дезорганізацію, зрив та знищення управлінської спроможності держави, а й психологічну диверсію – ввести жертву в оману, дискредитувати керівництво, дезорієнтувати та деморалізувати населення та збройні сили. По-друге, він уніфікований (“єдність зусиль”), оскільки синхронізує інформаційну боротьбу з військовими, політичними та іншими діями. Іншими словами, ця стратегія є уніфікованою з точки зору кооперації та координації спектра державних та недержавних суб’єктів – військових, воєнізованих та невійськових. По-третє, інформаційна кампанія – це безперервне (принцип „безперервності”) стратегічне зусилля, яке здійснюється в “мирний час” та у воєнний час у внутрішніх та міжнародних ЗМІ та соціальних медіа [1].

Як свідчить аналітичне дослідження О. Каракуц [2], “наступальна інформаційна кампанія” РФ проти європейських держав ґрунтується на наявному різноманітті вже відпрацьованих і успішних тактик, що містять:

- просування пропаганди й порядку денного РФ через контрольовані державні ЗМІ (RT, “Sputnik”), які намагаються обходити запроваджені обмеження на роботу в державах ЄС (наприклад, через VPN);

- діяльність фейкових мереж – клонів реальних європейських ЗМІ (імітація таких медіа, як “Bild” у Німеччині, “20minutes” у Франції, ANSA в Італії, “Guardian” у Сполученому Королівстві тощо);

- діяльність сплячих сайтів – неактивних вебсторінок, що нарощують аудиторію за допомогою неполітичного контенту, а з отриманням популярності починають поширювати дезінформацію;

- маніпуляції в соціальних мережах (зокрема за допомогою масштабних російських фабрик ботів);
- здійснення кібер- і хакерських атак на критичні об'єкти та сайти урядових інституцій європейських держав (наприклад, робота російських хакерських груп “Advanced Persistent Threat28” (APT 28) або “Fancy Bear”, що входить до складу ГРУ РФ) тощо [19].

Важливим елементом є використання РФ в ході інформаційних операцій актуальних подій європейського порядку денного, які створюють можливості для поляризації громадської думки в державах ЄС, а також виникнення взаємної критики і напруги серед політикуму європейських інституцій і держав [2].

У 2024 році підтвердилися докази того, що російська мережа впливу “Двійник” (“Doppelganger”) купувала через фейкові акаунти рекламу в мережі “Фейсбук” для просування контенту, спрямованого на розкол громадської думки, зокрема напередодні виборів до ЄС. Передусім ішлося про кампанії серед населення Німеччини та Франції, однак загалом контент поширювався на понад 16 держав Євросоюзу. Повідомлення в рекламі стосувалися тематики пакетів допомоги Україні, конфлікту між Ізраїлем та Сектором Газа тощо. За період із серпня 2023 р. до березня 2024 р. відповідна реклама охоплювала щоденно більше ніж 130 тис. французьких користувачів і 37 тис. німецьких користувачів мережі “Фейсбук”, розширивши в травні свої цільові аудиторії серед населення інших держав ЄС, зокрема Італії та Польщі [2].

Проведення дезінформаційних кампаній РФ не обмежується контекстом електоральних періодів у Європі, а будується довкола різних актуальних подій, які можливо використати задля досягнення поставлених пропагандистських цілей. Наприклад, Росія використовувала нещодавні фермерські протестні рухи в Європі для роздмухування соціальних заворушень і посилення впливу екстремістських політичних сил, які можуть симпатизувати РФ[20].

На початку червня 2024 р. опубліковано звіт сервісу “Microsoft Threat Intelligence”, згідно з яким ряд афілійованих з РФ суб'єктів понад два місяці проводили кампанії з операціями впливу, спрямовані проти Франції, президента Е. Макрона, Міжнародного олімпійського комітету (МОК) та літніх Олімпійських ігор у Парижі [21]. У лютому 2024 року французький орган протидії іноземному впливу Viginum заявив про викриття спецоперації Росії під назвою “Portal Komбат”, у межах якої мережа російських вебсайтів поширювала на Заході кремлівську пропаганду про війну в Україні [22]. Головними цілями російських дезінформаційних кампаній та операцій впливу в Європі є підірив єдності та демократичних процесів у ЄС і дискредитація довгострокової підтримки України. Крім того, польські, чеські й бельгійські служби безпеки спільно зафіксували факти отримання деякими депутатами й кандидатами до Європарламенту оплати від російського уряду за поширення пропаганди, дезінформації та вплив на виборчі процеси в ЄС[2].

З 2015 року ЄС вживає активних заходів з протидії інформаційним операціям РФ.

Для протидії політиці РФ з поширення фейків Євросоюз у 2015 році створив робочу групу зі стратегічних комунікацій – East StratCom Task Force, до завдань якої віднесено оцінювання контенту російських ЗМІ та ідентифікація випадків очевидної брехні для інформування країн ЄС. На основі Плану дій щодо стратегічної комунікації, прийнятого 22 червня 2015 року, мандат East Strategic Communication Task Force включає три напрямки дій: 1) ефективна комунікація та просування політики ЄС щодо країн Східного Партнерства; 2) посилення ЗМІ в країнах Східного Партнерства та в державах-членах, включаючи підтримку свободи ЗМІ та зміцнення незалежних ЗМІ;

3) покращення спроможності ЄС прогнозувати та реагувати на дезінформацію Російської Федерації [1].

У 2017 році Рада Європи оприлюднила досить докладний звіт “Інформаційне безладдя: на шляху до міждисциплінарного підходу до досліджень та вироблення політик”, який містить комплексний підхід до дослідження проявів інформаційного безладдя і пропонує нову термінологію, зокрема розрізнення термінів “дезінформація”, “хибна інформація” та “шкідлива інформація” [1]. Багато урядових та неурядових ініціатив й інституцій, особливо у регіоні Центральної та Східної Європи, намагалися виявити, проаналізувати, викрити та протидіяти російській пропаганді. Водночас визнавалося, що більшість європейських урядів не спрямовують достатніх зусиль на захист своїх демократичних держав і не надають своїм громадянам публічної інформації про ці основні загрози. У звіті зазначалося, що держави-члени ЄС погоджуються щодо того, що слід робити на рівні ЄС, але через відсутність політичної волі більшість держав-членів не бажають фінансувати практичні заходи протидії цій загрозі [1].

У відповідь на постійні спроби РФ через кампанії впливу та поширення дезінформації втручатися в демократичні процеси та підривати демократичні основи ЄС, серед обмежувальних заходів, запроваджених у червні ЄС в рамках прийнятого 14-го пакету санкцій, міститься заборона на прийняття політичними партіями, фондами, альянсами, неурядовими організаціями, включаючи аналітичні центри та постачальників медіапослуг у ЄС, фінансування, пожертвувань або будь-яких інших економічних вигод чи прямої або опосередкованої підтримки з боку Росії [22].

Між тим внесок європейських країн у протидію російським дезінформаційним кампаніям є різним.

Чеський аналітичний проект Kremlin Watch Monitor поділив країни ЄС на три частини залежно від їхньої реакції на кремлівську пропаганду: від колаборантів Москви до активних борців проти дезінформації. Відповідно до цієї класифікації лідерами із протидії кремлівській машині дезінформації є держави Балтії, Швеція та Велика Британія. Більшість європейських країн “стурбовані”, хоч і не дуже, приблизно третина країн просто заперечують, що проблема існує, а Греція та Кіпр – відкрито підтримують кремлівські наративи [1]. Проте реальна ефективність обмежувальних заходів багато в чому залежить від їх застосування. Адже стежити за дотриманням режиму санкцій мають країни-члени на національному рівні, а підходи різних держав до боротьби з російською пропагандою і дезінформацією залишаються неоднорідними через істотні розбіжності як у законодавстві, так і в повноваженнях державних органів, відповідальних за такий контроль [23].

У 2024 році Європарламент ухвалив дві важливі резолюції з питань ефективної протидії загроз й викликів з боку РФ.

Перша з названих резолюція від 8 лютого 2024 р. “Рашагейт” (Russiagate) [24] зафіксувала використання Росією широкого спектра тактик гібридної війни як складову стратегії підриву функціонування європейських демократичних процесів.

Згідно з названою резолюцією Європарламенту заходи інформаційної кампанії РФ охоплюють діяльність іншого важливого інструменту – розгалуженої мережі агентів впливу РФ у ЄС, яка поширюється на всі сфери суспільного життя, зокрема культуру, історичну пам’ять, ЗМІ та релігійні громади, а також на політичних діячів та їхні сім’ї [24]. Зафіксовано, що Росія встановила контакти з політичними партіями та персоналіями всередині ЄС для легітимізації своїх позицій, підтримки проксі-сил, здійснення тиску щодо послаблення наслідків своєї міжнародної ізоляції [2].

В резолюції також ідеться про те, що результат війни Росії в Україні “значною мірою визначатиме контури майбутнього світового порядку”.

Друга резолюція Європарламенту від 25 квітня 2024 р. про нові втручання Росії у вибори в ЄС [25], на додаток до попередньої, вказала на розширення в електоральний період операцій з просування прокремлівських наративів у соціальних мережах, особливо на таких платформах, як “X” (раніше “Твіттер”) і “Тікток”; у тому числі з активним використанням російськими мережами штучного інтелекту та ботів [2].

На підставі аналізу російських дезінформаційних кампаній в ЄС О. Каракуц зроблено висновок: “протиція російській дезінформації з боку ЄС передбачає:

започаткування 2015 р. платформи “EUvsDisinfo” [26] – флагманського проєкту Оперативної робочої групи зі стратегічних комунікацій Євросоюзу (займається виявленням і аналізом на регулярній основі випадків дезінформації в різних державах Європи);

оновлення з 2022 р. Кодексу практики щодо дезінформації [27] (ініціатива, запроваджена для демонетизації поширення дезінформації в онлайн-середовищі; забезпечення прозорості політичної реклами; розширення можливостей користувачів; посилення співпраці з фактчекерами тощо);

удосконалення правового регулювання цифрових послуг (оновлення Акта про цифрові послуги, який передбачає встановлення чітких правил для онлайн-платформ, підвищення прозорості та підзвітності);

посилення санкцій проти російських державних ЗМІ із заборною їх трансляції на території Євросоюзу;

проведення розслідувань на загальноєвропейському (на рівні інституцій ЄС) та національному рівнях щодо випадків іноземного втручання та операцій впливу третіх держав;

реалізація проактивних заходів – запуск додаткових ініціатив з фактчекінгу;

підвищення рівня медіаграмотності населення; моніторингу та виявлення дезінформації на ранніх етапах тощо” [2].

Наведені резолюції Європарламенту свідчать про системний підхід, який вироблено європейськими інституціями. У рамках наведеного підходу на окрему увагу заслуговує медіаграмотність як фундамент інформаційної безпеки, а також формування освітніх ресурсів для протидії дезінформації [28]. Для системної підтримки держав-членів, освітян та громадських організацій Європейська Комісія розробила комплекс спеціалізованих матеріалів: настанови з медіаграмотності – комплексні рекомендації, що допомагають громадянам різних вікових категорій орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі; посібник для педагогів; методичні матеріали з інтеграції питань протидії дезінформації в освітній процес, які допомагають формувати в учнів навички розпізнавання дезінформації в інтернеті. Європейська Комісія наголошує, що головне завдання – навчити людей самостійно розпізнавати фейки та не потрапляти на гачок маніпуляторів [28]. На виконання резолюцій ЄС всі країни-члени ЄС зобов’язані впроваджувати програми з медіаграмотності населення.

Не зважаючи на значні зусилля, спрямовані на протидію російській дезінформації, залишається низка невирішених питань. Загрози й виклики для ЄС в інформаційному просторі посилюються внаслідок розвитку цифровізації та технологій штучного інтелекту останнього покоління, що формує додаткові можливості для створення фейкового контенту в мас-медіа на широку аудиторію [2]. Зокрема, не достатньо вирішеним є питання протидії використанню кремлем штучного інтелекту для поширення дезінформації за допомогою новинних сайтів, створених в Росії. Так, за

даними дослідження компанії NewsGuard, основним джерелом дезінформації в Європі та США стала мережа фальшивих новинних ресурсів, яка включає 167 веб-сайтів, що маскуються під місцеві новинні медіа та регулярно поширюють фальшиві наративи, вигідні Росії [29].

Висновки.

Дезінформаційні кампанії РФ загрожують не тільки інтересам України, а й країнам ЄС. За останні роки ЄС здійснено численні зусилля з метою активізації урядової та неурядової діяльності, спрямованої на підвищення стійкості та протидію дезінформаційним кампаніям та операціям впливу Кремля[24]. Досвід ЄС з протидії російській дезінформації є корисним для України, а його врахування під час реалізації державної інформаційної політики України сприятиме запобіганню деструктивного інформаційного впливу в інформаційному просторі нашої держави. ЄС демонструє системний підхід до протидії російським дезінформаційним кампаніям. В рамках наведеного підходу важливими складовими фундаменту інформаційної безпеки має стати медіаграмотність населення, а також формування освітніх ресурсів для протидії дезінформації. Важливим є моніторинг та виявлення дезінформації на ранніх етапах. Підходи європейських держав до боротьби з російською пропагандою і дезінформацією мають бути узгоджені з урахуванням прийнятих директив ЄС. Узгодженню різних підходів з протидії дезінформації може сприяти створення окремого агентства, яке б аналізувало вплив російської (або іншої) пропаганди на різну аудиторію. Заходи з протидії російській дезінформації з використанням технологій штучного інтелекту потребують координації на міжнародному рівні, що зумовлює потребу активізації міжнародної співпраці країн ЄС та України.

Використана література

1. Полегкий О. Протидія кремлівській дезінформації в ЄС. URL: <http://publicdiplomacy.org.ua/?p=969>.
2. Каракуц О. Російські дезінформаційні кампанії в Європі. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-07/az_dezinformaciyni-kampanii_rf_u_es_15072024.pdf
3. The fight against pro-Kremlin disinformation URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/library/library-blog/posts/the-fightagainst-pro-kremlin-disinformation/>.
4. Гурковський В.І. Сучасні медіа та протидії російській пропаганді: державно-управлінський аспект. *Публічне урядування*. 2015. № 1. С. 70-84.
5. Дробюк С. Пропаганда та її види. шляхи протидії пропаганді. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/258841/255602>.
6. Корж І. Сутність деструктивної пропаганди в сучасних умовах. *Деструктивна пропаганда: шляхи протидії та проблеми відповідальності*: матеріали науково-практичної конференції (21 травня 2015 р., м. Київ). Упорядн.: Фурашев В.М., Поперечнюк В.М. Київ. ТОВ «ІВА». 2015. С.16-21.
7. Кост І. Російська пропаганда в Україні як інформаційна складова конфлікту. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3332/3010.
8. Марущак А.І. Передумови для формування правових механізмів протидії дезінформації в соціальних медіа у контексті національної безпеки: постановка проблеми. *Інформація і право*. № 1(40)2022. С. 82-88.

9. Мережко О.О. Російська пропаганда як міжнародний злочин. *Голос України* від 14 травня 2022 року.
10. Панченко О.А. Інституційне забезпечення процесів протидії російській інформаційній експансії та пропаганді в сучасному світі. *Інформація і право*. № 3(38)2021. С. 28-34.
11. Ткачук Т.Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір: монографія. Київ: ТОВ "Видавничий дім "АртЕк", 2018. 411 с.
12. Брижко В., Швець М., Цимбалюк В. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право. за ред. М. Швеця. К.: ТОВ «ПанТот», 2007. 218 с.
13. Почепцов Г.Г. Информационные войны. (Серия: Образовательная библиотека). М.: Рефл-бук, 2001. 576 с.
14. Гарт С. Джоует, В. О'Донел. Пропаганда та переконання. К. Гуманітраний центр. 2021. 496 с.
15. Дезінформація. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-21273>.
16. Протидія дезінформації: європейські підходи та стандарти <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/responding-to-disinformation-european-practices-and-standards>
17. Гурківська А. Концептуалізація поняття «політична пропаганда». *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2021. Випуск 35. С. 150-160. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/35_2021/20.pdf.
18. Російські дезінформаційні кампанії в Європі. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rosiyski-dezinformatsiyni-kampaniyi-v-yevropi>.
19. Russia, disinformation and Europe's battle for truth. URL: <https://www.socialeurope.eu/russia-disinformation-and-europes-battle-for-truth>.
20. Europe's farmer protests have been fertile ground for Russian propaganda. URL <https://www.politico.eu/article/europe-farmer-protest-russia-war-propaganda/>
21. Russian influence efforts converge on 2024 Paris Olympic Games URL: https://cdn-dynmedia-1.microsoft.com/is/content/microsoftcorp/microsoft/final/en-us/microsoft-brand/documents/MTAC_Report_Russian_Influence_and_Paris_2024.pdf.
22. Росія активізує інформаційно-психологічні операції у світі, щоб відволікти увагу від власних воєнних злочинів, — ОГП. URL: <https://detector.media/infospace/article/226340/2024-05-03-rosiya-aktyviziue-informatsiyno-psykhologichni-operatsii-u-sviti-shchob-vidvolikty-uvagu-vid-vlasnykh-voiennykh-zlochyniv-ogp/>.
23. Як ЄС буде протидіяти російській дезінформації. URL: <https://cpd.gov.ua/articles/yak-yes-bude-protydiyaty-rosijskij-dezinformacziyi/>.
24. European Parliament resolution of 8 February 2024 on Russiagate: allegations of Russian interference in the democratic processes of the European Union URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0079_EN.html
25. European Parliament resolution of 25 April 2024 on new allegations of Russian interference in the European Parliament, in the upcoming EU elections and the impact on the European Union (2024/2696(RSP)) URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0380_EN.html.
26. Російські шпигуни у ролі дезінформаторів. URL <https://euvsdisinfo.eu/ua/>
27. The 2022 Code of Practice on Disinformation. URL <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

28. Боротьба з дезінформацією: європейський досвід.
URL:<https://webportal.nrada.gov.ua/borotba-z-dezinformatsiyeyu-yevropejskyj-dosvid/>
29. Російська дезінформація заповнила всі популярні ШІ-чатботи, — дослідження
URL:<https://texty.org.ua/fragments/114626/rosijska-dezinformaciya-zapolonyla-vsi-populyarni-shi-chatboty-doslidzhennya/>.

~~~~~ * * * ~~~~~